

EN TYSK FOLKEKIRKE UNDER TO DIKTATURER

Thüringens evangeliske Kirke under nazismen og under kommunismen i Stalin-tiden

Af sognepræst Bendicht Mader, Tårs

Dette emne blev jeg opmærksom på under et 12-dages kursus på TPC/Præstehøjskolen, afholdt i Weimar aug. 2007, i delstaten Thüringen i det tidl. DDR/Østtyskland.

Til et ophold i Weimar hører en tur til den tidl. KZ-lejr Buchenwald. Rundvisningen her var ved teologen Thomas A. Seidel (f. 1958), som tillige fortalte om sine studier over Thüringens Kirke i nazitiden og under kommunismen. På grundlag af Th.Seidel's disputats har jeg læst om emnet, som stiftet gav mig studieorlov til i 2009.

Over ”Luther- og Bach-byen” Eisenach i Thüringen hæver middelalderborgen Wartburg sig. Her sad Martin Luther 1521-22 i beskyttelsesarrest, og benyttede tiden til at oversætte Det nye Test. til tysk.

Iflg. sagnhistorien blev Wartburg grundlagt 1067 af Ludvig der Springer. Wartburg kunne således fejre 900-års jubilæum i 1967. Thüringen var da en del af DDR.

I den anledning fik Thüringen besøg af en sovjetisk delegation. Den

var under ledelse af chefen for den civile forvaltning under den sovjetiske militæradministration af Thüringen (SMATH) i tiden efter det nazistiske styres fald 1945 til DDR's oprettelse i 1949, gardegeneralmajor Iwan Sosono-witsch Kolesnitschenko (1907-84).

Han skrev 1976/77 sine erindringer om tiden i Thüringen (udg. af SED i Erfurt 1984), og mindes her også hvordan landsbiskoppen over Thüringens ev. luth. Kirke 1945-1970, Moritz Mitzenheim (1891-1977) ved jubilæumsfesten 1967 til de udenlandske delegerede fortalte om en lang række tilfælde, hvor kirken havde fået hjælp fra SMATH. Den sovjetiske general slutter: ”Alene optællingen af de gange, SMATH havde imødekommet landsbiskoppens ønsker, giver et indtryk af, at han ikke sjældent var vor gæst; og på den måde kunne han lære os sovjetmennesker nærmere at kende og blive en ven af Sovjetunionen”.

Når Kolesnitschenko havde al magten i Thüringens civile forhold, kan der umuligt være tale om venskab mellem to jævnbyrdige.

Og var dette såkaldte venskab mellem landsbiskop Mitzenheim og sovjetfolkene til gavn for Thüringens ev. luth. Kirke mere overordnet betragtet?

Spørgsmålet kan belyses ved at følge Mitzenheim i hans mangeårige virke som protestantisk gejstlig i Thüringen.

Mitzenheim blev ordineret som præst i okt. 1914 i hjembyen Hildburghausen i det sydlige Thüringen. Første Verdenskrig var da begyndt, men Tyskland var endnu et Kejserdømme. I de protestantiske dele af Det Tyske Rige havde monarkerne siden Reformationen biskoppelige funktioner, gjaldt som "summus episcopus", og præsterne tjente deres landsherre og staten som trofaste embedsmænd.

Da det tyske Kejserrige efter fire års krig så nederlaget i øjnene, abdicerede Kejser Wilhelm II d. 9. nov. 1918 – de øvrige monarker i Riget gjorde det samme.

Perioden 1920-1933

Thüringen bestod af otte små Hertug- og Fyrstendømmer med hver sin selvstændige kirke. Fra Det theol. Fakultet ved universitetet i Jena kom allerede i nov. 1918 initiativet til en samling af kirkerne i Thüringen. Det skulle ske inden den thüringske enhedsstat var dannet, for den tegnede til at få en landdag og regering, hvor den politiske venstrefløj havde stor magt. Partierne på venstrefløjen var stærkt kritiske overfor kirken.

Thüringens ev. Kirke blev formelt stiftet d. 13. febr. 1920. (Landet Thüringen grundlagt d. 1. maj 1920.) Fra 1921 var Kirkens centrale forvaltning i Eisenach, i den herskabelige villa "Pflugenberg".

Kirkens øverste gejstlige blev forh. overhofprædikant og generalsuperintendent i Altenburg Wilhelm Reichardt. I stedet for biskop fik han den mere folkelige titel: landsoverpræst. Han var præses for Landskirkerådet.

Det folkelige var en bærende tanke i Thüringens Kirkes teologiske grundlag. Alle voksne medlemmer kunne optages på valglisten til valget af kirkens øverste forsamling, kaldet Den Kirkelige Landdag, i stedet for synode. Valget af de ca. 50 gejstlige og læge medlemmer skete efter parlamentariske regler. I den første Kirkelige Landdag hørte medlemmerne til i tre omtr. lige store grupper: Det Kristelige Folkeforbund med de konservative konfessionelle lutheranere og pietister; Thüringens Folkekirkeforbund med de teologisk liberale; Enighedsforbundet med repræsentanterne for den kirkelige midte.

Skønt dybt uenige i kristelige lærespørgsmål og tidens politik, kunne grupperne mødes i begrebet "folkekirke". Staten var i h.t. Weimar-forfatningen fra aug. 1919 religiøst neutral. På baggrund af uroen i samfundet og det politiske liv så den selvstændige Kirke i Thüringen det som sin væsentligste offentlighedsforpligtelse at pleje det folkelige fællesskab, og være hævet over politisk partidannelse. Det kunne dog vanskeligt høres anderledes end som politisk vendt mod den "folkeødelæggende" marxistiske klassekampstanke.

M.Mitzenheim var medlem af Det Kristelige Folkeforb. Som de fleste andre, der var begyndt som præster i kejsertiden, havde han svært ved at forlige sig med at være præst i et pluralistisk samfund, hvor kirken var løst fra staten.

På det økonomiske felt fortsatte Kirken dog gennem 1920-erne at være forbundet med landet Thüringen, bl.a. m.h.t. præsternes løn. Under den økonomiske krise i begyndelsen af 1920-erne var kirkens forhold ofte til debat i Landdagen. Partierne på venstrefløjen udtrykte her stor modvilje mod kirken, som de opfattede alene som den borgerlige stats moralvogter. Der foregik en regulær "kulturkamp" mod kristendommen og kirken.

I betragtning af de meget forskellige holdninger hos grupperne i Den Kirkelige Landdag kunne Kirkens forfatning af 10. okt. 1924 kun blive et kompromis. Det skinner tydeligt igennem i § 3:

"Thüringens ev. kirke er i h.t. sit væsen og sin oprindelse en kirke af den lutherske bekendelse. Den vil være et hjemsted for evangelisk frihed og tålsomhed. Bekendelsesgrundlaget i de hidtidige

landskirker vedbliver at være uberørt af lovgivningen. Den lutherske bekendelse beholder samme gyldighed som inden sammenlægningen”.

Kirken havde en relativt rolig tid i midten af 1920-erne, da Thüringen havde en borgerlig regering. Mitzenheim blev 1917 præst i Saalfeld, 1929 i Eisenach.

Da i 1929 en ny økonomisk og politisk krise brød ud, kom et markant ryk mod højre i Thüringens politiske liv. I jan. 1930 fik en nazist første gang i Tyskland en ministerpost: forvaltningsjuristen Wilhelm Frick som Thüringens justits- og undervisningsminister.

Erich Hertzsch (1902-1995)

Forinden var i 1927 valgt to nye grupper ind i Thüringens Kirkelige Landdag: 7 fra De Religiøse Socialister, bl.a. præsten Erich Hertzsch fra Eisenach (1902-95); 3 fra ”Forbundet For En Tysk Kirke”, som var antisemitisk og afviste Det gl. Test.

Ved den tid dannedes ”Kirkebevægelsen Tyske Kristne”(DC) af to unge præster i det østlige Thüringen: Siegfried Leffler og Julius Leutheusser. Som mange andre mente de, at den dybe nød og elendighed, som var i Tyskland efter nederlaget i Første Verdenskrig, kun kunne overvindes gennem religiøs fornyelse. I deres spekulationer gik nationalt og kristeligt i ét og var præget af stærk antisemitisme og racistiske ideer. I et skrift af Leutheusser fra 1934 læses bl.a.: ”Tyskernes rige er for os en lignelse på det evige Guds Rige. ... Derfor er der i Det Tredje Rige brug for en menighed af tyske mennesker, i hvilken Jesu budskab om Guds Riges sejr forkyndes som kraft til opfyldelse af vores tyske opgave. ... For os var det som om Kristus gik gennem Tyskland og Hitler var hans mund”.

Leffler og Leutheusser begyndte som præster i Bayern i 1925, men det er uden tvivl § 3 i Thüringens Kirkes forfatning, som fik dem til i 1928 at søge ansættelse i Thüringen. Samme år blev de medl. af nazist-partiet.

Perioden 1933-1945

D. 30. jan. 1933 blev Hitler udnævnt til Tysklands rigskansler. Otte dage inden var der valg til Thüringens Kirkelige Landdag. ”Forbundet For En Tysk Kirke” var forenet med DC, og fik 16 pladser; De Religiøse Socialister fik 6.

De politiske magtforhold i Tyskland ændrede sig nu hurtigt, og forfølgelsen af kommunister og jøder var begyndt.

I Thüringens ev. Kirke begyndte et forløb, hvor DC overtog magten.

For DC var det nærmest en trossag at komme De Religiøse Socialister til livs. Ved den Kirkelige Landdags møde d. 5. maj 1933 lykkedes det DC at trænge De Religiøse Socialister ud, idet alle støttede det lovforslag, at ”den som repræsenterer den marxistiske verdensanskuelse, kan ikke være præst i Thüringens ev. Kirke”. Dertil vedtog Den Kirkelige Landdag en lov, som bemyndigede Landskirkerådet til at træffe afgørelser ud over det gældende lovgrundlag. Således ophævede Den Kirkelige Landdag reelt sin magt. Derpå besluttede Landskirkerådet, af hvis 9 medl. endnu kun 3 var DC, at landsoverpræst Reichardt skulle have titlen: landsbiskop. Den passede bedre til DC’s ideer om ledelse ud fra førerprincippet.

Den tyske stat forordnede valg d. 23. juli 1933 til alle valgte råd i alle evangeliske kirker i Tyskland. I en radiotale aftenen før anbefalede Hitler, den frafaldne katolik, at stemme på kandidater fra DC. I de fleste kirker fik DC absolut flertal i de ledende råd. (Undtagen i Hannover, Württemberg og Bayern) I Thüringen fik DC 46 pladser i den Kirkelige Landdag.

Den organiserede modstand mod at DC regerede kirken begyndte med at præsten Martin Niemöller i Berlin-Dahlem d. 11. sept. 1933 stiftede Præsternes Nødforbund. Også præster fra Thüringen meldte sig ind.

I jan. 1934 gik landsbiskop Reichardt på pension, 62 år gammel. Ny landsbiskop fra maj 1934 var Martin Sasse, medl. af nazist-partiet og DC.

Den første "Rigs-Bekendelsessynode" afholdtes d. 29.-31. maj 1934 i Barmen. Fra Thüringen deltog præsterne Ernst Otto og Gerhard Bauer. I Thüringen stiftedes d. 27. juni 1934 en selvstændig bekendelsessammenslutning: "Det Lutherske Bekendelsesforbund i Thüringen". Her kunne også lægfolk være medl. Præsens var E.Otto, præst i Eisenach.

En anden bekendelsessammenslutning stiftedes i Thüringen d. 22. juni 1937: "Wittenberger Forbundet" med præsten Oscar Ziegner som ledende skikkelse. Grundstammen i det forbund var præster med tilknytning til teologen Fr. Gogarten.

Forfølgelsen af jøderne nåede et foreløbigt højdepunkt i "Krystalnatten" d. 9. nov. 1938.

Fremtrædende medl. af DC i Thüringen mente tiden nu var inde til at kirken engagerede sig direkte i den anti-jødiske kamp. Den ikke ukendte professor i NT ved univ. i Jena Walter Grundmann udarbejdede en plan for et "Institut til udforskning og fjernelse af den jødiske indflydelse på det tyske kirkelige liv". Det begyndte sit virke d. 6. maj 1939 med en højtidelighed på Wartburg. Med årene blev den tyske stats og nazist-partiets interesse for kirken og DC mindre og mindre. Idet jøderne blev brugt som fjendebillede, skulle dette Institut bl.a. bruges til at styrke DC's anseelse hos nazist-partiet og den tyske befolkning.

Landsbiskop Sasse døde i aug. 1942. Først i marts 1943 tiltrådte hans efterfølger: den fanatiske nazist Hugo Rönck. I.h.t. en præsidentiallov udstedt af Landskirkerådet d. 6. april 1943 var hans embedstitel: kirkepræsident. I okt. 1944 smides han ud af nazist-partiet p.g.a. utilstedelig optagethed af egen ære i krigstid.

Vdr. "Det Lutherske Bekendelsesforbund": Dets ledende skikkelser E.Otto og G.Bauer fratages i 1938 af Landskirkerådet deres præsteembeder og forlader Thüringen. Ny leder var fra nov. 1938 præsten Gerhard Säuberlich. Han indkaldtes til hæren i maj 1943, hvorpå Mitzenheim blev præses.

I marts 1945, da det var tydeligt at det nazistiske Tyskland ville tabe krigen, antog Rönck egenmægtigt titlen: landsbiskop. Det protesterede Bekendelsesforbundet imod.

Perioden 1945-1949

Villaen "Pflugensberg" i Eisenach, hvor Thüringens ev. luth. Kirkes centrale forvaltning har haft til huse siden 1921. Her havde også landsbiskopperne deres embedsbolig.

I h.t. de allierede magters aftale skulle Thüringen høre til den sovjetiske besættelseszone. Dog begyndte amerikanske styrker d. 1. april 1945 besættelsen af Thüringen fra vest. D. 16. april var hele Thüringen besat. (Det nazistiske Tysklands formelle betingelsesløse kapitulation var først d. 8. maj 1945 i Berlin-Karlshorst.) Eisenach overgav sig d. 6. april. D. 10. april mødte tre af Eisenachs præster op på Thüringens ev. Kirkes forvaltning i "Pflugensberg" som repræsentanter for de kirkelige grupper i opposition mod DC: M.Mitzenheim som repr. for Det

Luth. Bekendelsesforbund; E.Hertzsch som repr. for De Religiøse Socialister; Gerhard Kuhn som repr. for Wittenbergerforbundet.

Mellem dem og Rönck og andre medl. af det DC-styrede Landskirkeråd begyndte et trægt forhandlingsforløb. Rönck nægtede at erkende, at hans tid som landsbiskop var udløbet. D. 30. april arresteredes han af amerikanerne. Samme dag formulerede Mitzenheim et udkast til en nødlov vdr. nydannelser af Landskirkerådet. Stedfortræderen for den arresterede DC-landsbiskop var indlagt på Eisenachs Diakonissestiftelses hospital. Her fik han af Mitzenheim forelagt nødlovsudkastet, som han efter nogen tøven underskrev d. 2. maj. D. 3. maj sendtes bud til den amerikanske militærregering i Weimar om dannelsen af en ny Kirkeregering. D. 4. maj udsendtes følgende erklæring til oplæsning fra prædikestolene: ”På grundlag af præsidentialoven af 6. april 1943 har stedfortræderen for præsidenten/landsbiskoppen for Thüringens ev. Kirke d. 2. maj udstedt en lov, gennem hvilken der atter er dannet et Landskirkeråd. ... ”.

I læ af den amerikanske besættelse var det ingen sag at vinde ”kirkekampen”. Magtskiftet i Landskirkerådet søgte den nye landsoverpræst Mitzenheim at begrunde med en ”kreativ” fortolkning af en lov, som var udstedt under nazi-herredømmet, og derfor nu efter amerikanernes magtovertagelse ugyldig. At der således var tvivl om lovligheden af det nye Landskirkeråd, blev ved at forfølge rådet og Mitzenheim som en ond ånd.

Som præsident for en ny civil regering i Thüringen indsatte amerikanerne d. 9. juni socialdemokraten Hermann Brill. Han havde været i KZ-lejren Buchenwald. Det gav håb hos Thüringens indbyggere om at besættelsesmagten ville forblive amerikansk.

Mitzenheim ønskede for alt i verden at fastholde kirkens selvstændighed i forhold til statslige, politiske og militære myndigheder. Men for at kunne handle uafhængigt måtte kirken være troværdig og Landskirkerådet ubelastet. Det var dog vanskeligt, idet det var velkendt, at der var flere nazister i Kirkens tjeneste i Thüringen end i andre tyske landskirker.

Hverken fra amerikanerne eller Thüringens forvaltning var udsendt direktiver ang. ”afnazificering”. Der var uenighed om hvor omfattende den skulle være. Ved møder med statslige embedsfolk indså Landskirkerådet dog, at det forventedes, at det foretog en ”afnazificering”. Bekendelsespræsten Walter Zimmermann, som var indtrådt i Landskirkerådet, erklærede ved møde d. 26. juni 1945, at det for kirken er vigtigt ”ikke at have nogen åbne flanker”.

Kort efter skete afgørende ting på den politiske scene. Amerikanerne agtede at holde aftalen vdr. besættelseszonerne. D. 2. juli 1945 begyndte de tilbagetrækningen fra Thüringen; d. 16. juli var besættelsen overtaget af SMATH. Gardegeneralmajor Kolesnitschenko blev chef for SMATH’s civile forvaltning.

Straks d. 17. juli afsatte SMATH H.Brill, og indsatte som ny regeringspræsident den borgerligt-konservative Rudolf Paul. Brill’s kommunistiske fjender i Thüringen havde hermed vundet en ”etape-sejr” i magtkampen på den politiske venstrefløj; og nu fulgte en skærpelse af den ”antifascistiske klassekamp”. Det blev tydeligt, at ”afnazificeringen” skulle bruges som et personalepolitisk redskab til en omfattende samfundsændring.

R.Paul udstedte d. 23. juli 1945: ”Forordning vdr. renselse af den offentlige forvaltning for nazi-elementer”. Landskirkerådet så i øjnene, at den gjaldt analogt for Kirken. I de følgende måneder overvejedes hvordan den kunne gennemføres mest ”personaleskånende”. Således gik man også frem i Thüringens forvaltning.

Paul Dahinten (1885-1972)

I nov. 1945 vedtog Landskirkerådet at danne en "Spruchstelle" (et "domsafsigelsesnævn") til at granske de enkelte tilfælde. Ved sidste møde før jul 1945 vedtog Landskirkerådet Kirkens selvren-selseslov: "Lov om efterprøvning af præstestanden og forvaltningen i Thüringens ev. Kirke (Ren-selsesloven). Af 12. dec. 1945". Til at føre den ud i livet blev sammensat et "lille" udvalg: præses: juristen Walther Doering; repr. for præsterne: superintendent (provst) Paul Dahinten (formand for Præsteforeningen); repr. for Landskirkerådet: E.Hertzsch. Når sager vdr. præster behandles, delta-ger præsten Johs.Hertel. (Han havde 1939 af Landskirkerådet fået frataget præstestillingen.) Ved behandling af sager ang. andre kirkeligt ansatte, deltager en kirkeembedsmand. Nu følte Landskirkerådet at presset mod det var lettet. Som en krone på værket fik landsoverpræst Mitzenheim tilbudt titlen: landsbiskop. Den ville have større autoritet over for statslige myndigheder og SMATH.

Et indtryk af arbejdet i "Spruchstelle" med Kirkens selvrenselse giver "Superintendent-konferencen" (provstemøde) d. 6.-7. marts 1946 i Eisenach. Forinden var den unge jurist Gerhard Lotz (1911-81) d. 20. febr. vendt tilbage til Kirkeforvaltningens retsafdeling. Han havde stor indflydelse ved konferencens forberedelse, og kom til at spille en nøglerolle i Thüringens ev. Kirke mange år frem. Han var begyndt i Kirkens forvaltning 1938, men var ikke nazist. Efter krigsfangenskab i Vesten var han på vej til fangelejr i Sovjetunionen, men blev løsladt ved Mitzenheim's mellemkomst. Han var Mitzenheim taknemlig i mange år.

Beretningen ang. "Spruchstelle" var det overladt til P.Dahinten at afgive, som bl.a. sagde: "Indtil nu er afsagt over 100 'Sprüche'. Den som havde frygtet en bølge af opsigelser, disciplinærstraffe og forflytninger, må i dag konstatere, at frygten var uberettiget". Til sidst sagde Dahinten på alle "Spruchstelle"-medlemmernes vegne i en samlet bedømmelse bl.a.: "'Spruchstelle' har fået et dybt indblik i en autoritativt ledet Kirke, og indtrykket er rystende. F.eks. lavede et tidl. medl. af Landskirkerådet spionarbejde for Gestapo, og et andet medl. kaldte på den verdslige arm over for oppositionelle præster og ansøgte om flere udvisninger af Thüringen end Gauleiteren bevilgede". En så åben kritik blev aldrig udtrykt igen. Mitzenheim søgte at undgå en udstilling af hvor ekstremt "ødelagt" Thüringens ev. Kirke havde været under DC's styre.

Noget nær en kirkeregeringskrise brød ud efter en anonym artikel i det partiafhængige dagblad "Abendpost" i Weimar d. 21. maj 1946. Det hævdedes her bl.a. sarkastisk, at den personaleansvarlige landsbiskop Mitzenheim intet har foretaget sig for at fjerne gamle nazister; men da deres virke truede med at blive for belastende for Kirken, fik de tilkendt luftforandring, og som belønning dertil ro til at dyrke kål og kartofler. Hvordan kan en sådan præst give trøst til et lille partimedlem, som uden at have været aktivist har mistet sin beskedne stilling? Afnazificeringen af Kirken må derfor betros en statsligt bemyndiget.

van Sasonovitsch Kolesnitschenko, Gardegeneralmajor, Chef der Verwaltung der sowjetischen Militäradministration Thüringen

Landskirkerådet redegjorde for ”sandheden” over for Thüringens præsidentembede, men fandt det bedst også at søge dialog med den egentlige magthaver: general Kolesnitschenko. Mitzenheim kom til møde d. 6. juni 1946 ”med frygt og bæven” – medbringende en talmæssig oversigt over Kirkens afnazificerings-/selvrenselsforanstaltninger. Dertil kom et opklarende indlæg i Thüringens kirkelige søndagsavis ”Glaube und Heimat” d. 16. juni.

Her blev oplyst lavere tal end over for SMATH: Af Kirkens i alt ca. 800 præster var 84 opsagt. Men af disse fik 44 lov at fortsætte som konstituerede, da de på troværdig vis har udtrykt deres modstand mod nazismen og DC. Indlægget skulle have en beroligende virkning internt i kirken.

En trussel mod Landskirkerådet kom endda fra ”Spruchstelle”. Som uafhængigt nævn mente man selv at kunne tage sager op, såsom medl. af Landskirkerådet. Det satte Mitzenheim sig kraftigt imod, da det så ville komme frem i lyset, at han en kort tid i 1933-34 selv var DC.

Fra mødet med Kolesnitschenko kunne Mitzenheim berette for Landskirkerådet, at der ingen planer var om

en statskommissær. Men der forlød intet om, at rygdækningen fra SMATH var forbundet med en alvorlig ”afpolitiserings-opfordring”.

Mitzenheim fik endv. den ære at tale i radioen i forb. med valgene til de kommunale råd d. 8. sept. og Thüringens Landdag d. 20. okt. 1946. Her var ikke kun partier, men også organisationer opstillet. Kandidaterne fra disse kunne repræsentere SED, som var dannet ved sammenslutning af SPD og KPD i april 1946. Der skete således en ”forvridning” af styrkeforholdet mellem partierne.

I radioen bestræbte Mitzenheim sig på (uden censur) at klargøre Kirkens stilling ”over” partierne. Han synes dog ikke at have erkendt, at Kirkens ”neutrale” politiske stilling var til ugunst for de trængte borgerlige partier over for SED.

I ”Glaube und Heimat” hævdedes til sidst, at ”Kirken har gjort alt for at rense Kirken og at sikre evangeliets rene forkyndelse på ny”. Kirken har i denne forbindelse ”hverken ladet sig lede af politiske [og åbenbart heller ikke af teologiske], men i første række af kirkelige synspunkter”. Alligevel er alt blevet foranlediget ”for at leve op til de berettigede ønsker fra besættelsesmagten og de statslige myndigheder”.

Her klinger forestillingen om de to rum igennem: Kirke og Stat. Hensynet til hvad der var gavnligt for Kirken som institution og lydigheden mod staten blev bestemmende for hvorledes landsbiskop Mitzenheim og Landskirkerådet regerede Thüringens Kirke mange år frem. Det var så at sige prisen for at være ”en ven af Sovjetunionen”.

Men det betød jo ikke, at det holdt op med konflikter indenfor Kirkens egne rækker, og med udefra kommende angreb på ”åbne flanker”.

Perioden 1949-1958

Tolerancen over for kirken forsvandt da SED fra 1949 blev et parti som det sovjetiske kommunistparti, og stalinismen og konflikten med Vest-magterne skærpedes.

D. 7. okt. 1949 oprettedes den Tyske Demokratiske Republik (DDR). Alle masseorganisationer føjedes ideologisk sammen med staten og SED ("Gleichschaltung") – på nær kirken. I h.t. DDR's forfatning art. 41 "nyder hver borger fuld tros- og samvittighedsfrihed", men at kirken som trossamfund var uafhængig, og de otte landskirker i DDR ligestillet med landskirkerne i Forbundsrepublikken Tyskland i "paraplyorganisationen" EKD (Evangelische Kirche Deutschlands – opr. 1948), var en nagende torn i øjet på DDR's magthavere.

Ved SED's partikongres i juli 1950 krævede generalsekretær W. Ulbricht, at al undervisning i DDR's skoler og højere læreanstalter skulle ske på grundlag af marxismen-leninismen. Kirken gjorde indsigelse, men staten holdt fast ved sit monopol på holdningsdannelse i samfundet – uanset art. 41 i forfatningen.

For at hjælpe den marxistisk-leninistiske verdensanskuelse til eneherrerdomme indledtes en kampagne mod kirkens ungdomsarbejde, kaldt "Junge Gemeinde" (JG). Fra sommeren 1952 var kampagnen særlig indædt. Med offentlige beskyldninger for at være håndlangere for amerikansk imperialisme søgtes JG sat i dårligt lys, og det var påskud for med alle midler at hindre deres møder. Her hjalp funktionærer fra den statsstøttede ungdomsorg. FDJ med (Freie Deutsche Jugend). Også det kristne studenterarbejde ved de højere læreanstalter søgtes bragt til ophør; men Mitzenheim var utrættelig i sin støtte til kirkens ungdom, og protesterede kraftigt over for de statslige myndigheder.

En vis lettelse kom efter Stalins død d. 3. marts 1953. Fra Sovjetunionen indløb i maj besked om at høre op med hårdhændede begrænsninger af JG's virke; som "hovedkampmiddel mod kirkens og de gejstliges reaktionære indflydelse" skulle i stedet satses på "dygtigt gennemtænkt oplysnings og kulturarbejde".

Et møde mellem ledende kirkefolk i DDR, bl.a. Mitzenheim, og ministerpræs. Otto Grotewohl og andre ministre fandt sted d. 10. juni 1953. I et Kommuniqué blev statens forhold til kirken fastlagt; men formuleret i almene vendinger af statens repræsentanter, og således åbent for vilkårlig tolkning fra statens side.

I bestræbelsen på at frigøre ungdommen fra kirken fandt staten og SED i 1954 på at genoplive "Jugendweihe", en tradition begyndt i 1852, plejet i Fritænkerbevægelsen. Efter undervisning i livs- og samfundsemner på videnskabeligt, ateistisk grundlag i "Jugendstunden" afholdes en højtidelighed samme søndag som kirkens konfirmation, hvor højdepunktet er aflæggelsen af et løfte.

For reguleringen af forholdet mellem kirken og staten i de følgende år var det ikke uvæsentligt, at G. Lotz, Thüringens Kirkes chefjurist og Mitzenheims nærmeste rådgiver og fortrolige, i marts 1955 lod sig hverve af Stasi som hemmelig medarbejder. Han anerkendte DDR som sin øvrighed, og forpligtede sig til i samråd med Stasi ved sin indflydelse at gøre kirkens ledelse mere statsloyal, og om muligt sætte splid mellem landskirkerne i EKD – og indenfor DDR.

I begyndelsen deltog kun få i Jugendweihe, men i efteråret 1957 manede Ulbricht til at arbejde for en kraftig forøgelse af tilmeldingerne.

I alle landskirker i DDR var standpunktet, at hvis man deltog i denne ateistiske højtidelighed udelukkede man sig selv fra konfirmation. Denne principielt rigtige enten-eller-holdning grundede sig hos kirkeledelserne på tillid til medlemmerne, som endnu udgjorde ca. 75 % af borgerne. Trods Jugendweihe gav kirken dog mulighed for konfirmation efter en vis tid med deltagelse i menighedens liv. Da der imidlertid blev truet med, at manglende Jugendweihe betød udelukkelse fra videregående uddannelse m.m., gav mange unge og deres forældre op over for presset. Mange fandt derfor det var nødvendigt med en opblødning i kirkens standpunkt. I Thüringens Kirkes Synode i jan. 1958 sagde superintendenten i Weimar Ingo Braecklein, at det er ubarmhjertigt mod de trængte forældre og børn "at lægge det åg på dem, at vi stiller dem over for enten-eller". Han var i kontakt med Stasi fra aug. 1956.

DDR-statens stærke anti-kirkelighed sidst i 1950-erne havde også anledning i storpolitiske forhold. Efter at Vesttyskland i foråret 1955 var optaget i NATO hørte Sovjetunionens principielle støtte til Tysklands genforening op. Når Tyskland endegyldigt var delt, behøvede DDR ikke tage hensyn til fælles-tyske interesser. Nu kunne det fælles-tyske EKD bekæmpes åbent, og landskirkerne i DDR blev bl.a. beskyldt for at være ”agenter for Adenauer-regimet”.

I 1956 var kirkelige ledere fra DDR, bl.a. Mitzenheim, til flere møder med indenrigsmin. Maron for at forklare sig og give forslag til hvordan forholdet mellem staten og kirken kunne bedres. Men fra statens side blev det gjort klart, at for at komme videre var det nødvendigt at kirken afgav en loyalitetserklæring over for staten og løste sig fra EKD.

Hertil kom at der i febr. 1957 mellem Vesttysklands regering og EKD blev indgået en

Gerhard Lotz (1911-1981)

”militær-sjælesorgskontrakt”. Den indebar at den evangeliske præstetjeneste i Bundeswehr organiseres og finansieres af Forbundsrepublikken, men i praksis varetages af kirken. Skønt kun landskirkerne i Vest-tyskland var forpligtede på ”kontrakten”, tolkede DDR’s regering det som kirkens støtte til Vest-tyskland og NATO, og forræderi mod den egne stat. Så afbrød DDR forbindelsen til EKD, og begyndte et spil under overfladen for at få kirken i DDR til at gøre det samme. Her havde G.Lotz erklæret sig rede til at spille med.

En ny række møder mellem repræsentanter for kirken og staten fandt sted i sommeren 1958. En ufravigelig betingelse fra statens side var at EKD ikke måtte være repræsenteret i den kirkelige delegation.

D. 2. juni tilbød ministerpræs. Grotewohl et møde. Han havde indenrigsmin. Maron og to embeds-mænd ved sin side. Mitzenheim repræsenterede alle landsbiskopperne i DDR, og havde to provster og en kristen smedemester med sig.

G.Lotz havde formuleret hovedpunkterne i Mitzenheims tale. Indsigelserne over for staten var udtrykt meget mildt, og om kirken og hver kristen blev bl.a. sagt, at de ”også i den socialistiske stat er forpligtet til legalitet og loyalitet”. Lotz’ taleudkast sluttede med at kirken ville fremme DDR’s konsolidering som stat, og han lod dets ordlyd tilflyde repræsentanter for DDR-staten. Således havde Mitzenheim i praksis afgivet en loyalitetserklæring.

Ved udvalgmøder herefter blev det klart, at staten ikke ville tolerere flere beskyldninger for forfatningsbrud m.h.t. forkyndelsesfrihed og samvittighedstvung; og at kirkens eneste chance for bedring i sin situation var at afgive en omfattende loyalitetserklæring.

Det endelige møde var d. 21. juli 1958. Mitzenheim havde udover de nævnte en biskop mere med sig. Grotewohl erklærede, at sagen skulle afsluttes denne dag, da han ikke havde mere tid det næste halve år. Kirkens forslag til en fælleserklæring blev fejlet af bordet; i statens ”kommunique” erklærede kirkens delegation sig enig i, at de kristne ”respekterer udviklingen mod socialisme og bidrager til den fredelige opbygning af det folkelige liv”. Staten lovede blot selvfølgeligheder såsom at hver borger nyder fuld tros- og samvittighedsfrihed, og at religionsudøvelse uden forstyrrelse står under republikkens beskyttelse, hvilket i forvejen var garanteret kirken i forfatningen. Med kirke-medlemmernes forpligtelse til loyalt statsborgerskab havde SED omsider fået kirkens loyalitetserklæring uden at yde noget virkeligt til gengæld.

Den lille kirkelige delegation, som var de af staten tålte samtalepartnere, blev af staten holdt frem som ”kirkens repræsentanter”. Men repræsenterede de virkelig kirken? Fra EKD og mange andre kom heftig kritik af ”Kommunique”et af 21. juli 1958 – hvorimod SED’s ledelse med tilfredshed

konstaterede, at kløften mellem de folk i kirken, som var hhv. ”fjendtligt negative” og ”fremskridtsorienteret positive” over for DDR-staten, var blevet dybere.

Det viste sig f.eks. i landskirkernes standpunkt vdr. konfirmation vs. Jugendweihe. I Thüringen måtte kirkens ledelse erkende, at de havde overvurderet medlemmernes standhaftighed overfor statens pres. Mitzenheim ønskede at fastholde enten-eller-standpunktet, og var bedrøvet over at flere og flere medlemmer af Synoden og Landskirkerådet tænkte på at opgive det. I nov. 1958 besluttede Synoden, at ”Kirken konfirmerer alle døbte børn, som af forældrene er sendt til kirkelig undervisning”. I rundskrivelsen fra febr. 1958 havde Mitzenheim skrevet, at afgørelsen ang. håndteringen af konfirmation og Jugendweihe nu overlades til forældrene og deres børn ”i fuld frihed”. Enten-eller-standpunktet blev også fraveget i Landskirken i Anhalt og Kirkeprovinsen Sachsen; de øvrige fem landskirker i DDR fastholdt den hidtidige praksis.

SED havde i sin splittelsesbestræbelse vundet sin første afgørende sejr. I de nye bestemmelser vdr. konfirmation måtte kirken tage hensyn til at Jugendweihe reelt var blevet en statsligt forordnet pligt. Herefter var konfirmation ikke længere en kirkelig skik, men en virkelig bekendelseshandling.

Ifølge tyske kirkehistorikere undergår landsbiskop Mitzenheim’s kirkepolitiske holdning en ændring gennem årene. I første del af 1950-erne accepterede han DDR som rammen om kirkens virke, uden dog at vige tilbage fra at gå i konflikt med staten vdr. JG og Jugendweihe. Men under indflydelse af Stasi-medarbejderen G.Lotz blev han fra 1958 bragt på linie med staten.

Selv fornemmede Mitzenheim øjensynligt ikke ændringen i sin holdning. Det skyldtes, at han forstod at begrunde den ud fra Luthers to-regimente-lære. I lyset af den søgte han i begyndelsen at sætte en grænse i forhold til staten - som i kirkekampens dage - for at sikre Kirkens uafhængighed. Siden var det med støtte i den samme lære han forsvarede kirkens loyalitet overfor staten. Derved var to-regimente-læren blevet en kooperations- og konvergenslære.

Den særegne statsloyale kurs i Thüringens ev. Kirke er gået over i kirkehistorien som den særlige ”Thüringer Weg”.

Til sidst lidt om landsbiskopperne i Thüringen efter Mitzenheim

DDR-statens ledelse så gerne at ”Thüringer Weg” kunne fortsættes. Derfor stræbtes efter at få indflydelse på hvem der indtog de øverste poster i Kirkens ledelse. Helst skulle det være personer som var ”fremskridtsorienteret positive”, d.v.s. loyale over for DDR-staten.

Walter Grundmann (1906-1976)

Her viste den ikke ukendte ntl. ekseget W.Grundmann sig at være rede til at hjælpe staten. Han varetog efter 1945 forskellige kirkelige stillinger, bl.a. som præst; 1954 blev han rektor for Thüringens Kirkes Kateketseminarium i Eisenach. I nov. 1956 lod han sig hverve som hemmelig medarb. hos Stasi, frem for alt p.g.a. dyb modvilje mod Bekendelseskirken.

I maj 1957 informerede Grundmann Stasi om, at en række ”fremskridtsorienterede” højere gejstlige havde dannet en oppositionsgruppe. Med i gruppen var den velanskrevne, myndige og teologisk velfunderede superintendent i Weimar fra 1950, Ingo Braecklein (1906-2001). Han var i kontakt med Stasi fra aug. 1956. Ved slutningen af 1957 informerede Grundmann om, at gruppen gjorde sig tanker om at overtage magten i Kirkens øverste ledelse og afsætte landsbiskop Mitzenheim, for at Kirkens regering så kunne ledes hen på en mere statsloyal linie.

Gennem 1957 forhandlede Stasi flere gange med Braecklein om hvordan han kunne blive landsbiskop i stedet for Mitzenheim.

Stasi måtte dog erkende at Mitzenheim nød stor anerkendelse i vide kredse.

I marts 1958 trådte oppositionsgruppen frem som en formel sammenslutning af ca. 40 gejstlige under navnet "Weimarer Arbeitskreis"(WAK). Mange af medlemmerne var hemmelige medarbejdere hos Stasi.

Da Mitzenheim med "Kommuniqué"et af 21. juli 1958 viste, at han ville følge en statsloyal kurs, ændrede WAK holdning til ham og blev hans støtte. Nu skulle Mitzenheim bruges til at fremme WAK's egne interesser.

WAK arbejdede målbevidst på at få Braecklein valgt til medl. af Landskirkerådet. Da et nyt medlem skulle vælges ved Kirkens synode 3.-6. maj 1959, sørgede Kirkens chefjurist og Landskirkerådsmedl. G. Lotz for, at Braecklein var eneste kandidat. Efter heftig diskussion blev Braecklein valgt med to trediedeles flertal af Synodemedlemmerne. D. 20. maj 1959 blev Braecklein stadfæstet som hemmelig medarb. hos Stasi.

I statens bestræbelser på at få de personer den foretrak valgt til de ledende stillinger i Kirken, var det ikke kun Stasi, som udfoldede stor aktivitet, det gjorde også statens officielle myndigheder til varetagelse af kirkelige sager.

Øverste centrale statslige myndighed var her "forvaltningsmyndigheden under statssekretæren for kirkelige sager" i Berlin. Denne forvaltningsmyndighed stod under DDR's Ministerråd, og fik instruktion og blev kontrolleret af Arbejdsgruppen Kirkelige Anliggender i SED's Centralkomite. På mellemniveauet blev denne statsforvaltnings opgaver i hver Bezirk i DDR varetaget af Sektoren/Referatet Kirkelige Sager, som hørte under Bezirksrådets afdeling for indre anliggender. Denne afdeling i Bezirksforvaltningen var under ledelse af stedfortræderen for formanden for Bezirksrådet. (I juli 1952 blev landene, herunder Thüringen, og deres valgte landdage ophævet for herved at centralisere DDR-statens magt. Til at udøve statens magt blev indrettet 14 Bezirke. Landet Thüringen indgik - stort set - i de tre Bezirke: Erfurt (som Eisenach med Thüringens Kirkes centrale forvaltning hørte under), Suhl og Gera.)

Det nederste niveau var i hver Kreds, hvor stat-kirke-forholdet blev varetaget af stedfortræderen for formanden for Kredsrådet, eller dennes referent vdr. kirkelige sager.

Med Mitzenheims stadig højere alder blev spørgsmålet om hans afgang og den rette efterfølger mere og mere påtrængende. Fra 1963 var Braecklein Mitzenheims stedfortræder i gejstlige anliggender. Samme år lagde DDR-statens myndigheder sig fast på Braecklein som den foretrukne kandidat til af efterfølge Mitzenheim. Da han i forhold til Mitzenheim var langt mindre "folkelig", blev det anbefalet, at Braecklein allerede nu trådte mere frem for offentligheden for at være bedre stillet over for evt. modkandidater.

I 1966 informerede Grundmann Stasi om, at Mitzenheim, nu 75 år, var begyndt at lide af mangel på selvkontrol og hukommelsessvigt. Tiden var altså inde til at Mitzenheim trådte tilbage. Skete det ikke indenfor overskuelig tid ville hans foretrukne efterfølger Braecklein selv nærme sig pensionsalderen ved sin tiltræden.

D. 25. april 1970 valgte Thüringens Kirkes Synode Braecklein til ny landsbiskop. Braecklein var eneste kandidat. 58 synodemedl. stemte for ham, 3 stemte imod, 3 stemmer var blanke. Han indsattes d. 15. juni 1970.

Braecklein var da 63 år, og DDR's myndigheder begyndte igen at se efter en egnet efterfølger. I 1973 måtte det erkendes, at de som havde de bedste udsigter, var personer som blev bedømt som "fjendtligt negative" i forh. til DDR-staten – heriblandt superintendenten Werner Leich (f. 1927), medl. af Synoden fra 1960, 1970-78 vicepræsident.

Forskellige højere gejstlige i Thüringen blev af DDR's myndigheder forsøgt bygget op som egnede kandidater, frem for alt dr.theol. Walter Saft, lederen af Thüringens evangeliske Akademi, medl. af Landskirkerådet fra 1975 .

Da den nye landsbiskop skulle vælges af Synoden gennem flere valgogange sidst i 1977, havde Landskirkerådet nomineret W.Saft; også W.Leich og en tredje kandidat var opstillet. Ved den endelige valghandling d. 11. dec. 1977 blev W.Leich valgt med 63 stemmer fra synodemedlemmerne. Staten henregnede W.Leich til de "politisk negative" kræfter i Thüringens Kirke. Siden 1972 var han under overvågning af Stasi. Straks efter valget erklærede han, at "Thüringer Weg" var til ende.

I 1960-erne var W.Leich med i en oppositionel gruppe, som om vejen kirkeledelsen var slået ind på, erklærede: "At kirken forholder sig taktisk, hvilket i enhver kirkepolitisk situation er uundgåeligt, det har intet forjættende i sig, når det drejer sig om at fastholde tvivlsomme positioner".

Fra statslig side blev det skønnet, at "den nyvalgte biskop Leich vil være en vanskelig partner for os, da det må antages, at han vil styrke falanksen af reaktionære biskopper i DDR". Videre hed det dog: "Over for Leich må alle tegn på et spændt forhold mellem stat og kirke bringes til ophør. Han må føle at vi accepterer ham".

Men statens repræsentanter rettede nu deres bestræbelser mod at få det "progressive" Landskirkeråd til at tvinge den "negative" landsbiskop ind på "Thüringer Weg" (af 8 landskirkerådsmedl. havde 6 et loyalt forhold til staten).

Snart var statens repræsentanter dog ikke længere utilfredse med valget af W.Leich. I et internt notat fra nov. 1978 hedder det bl.a.: "Biskop Leich har udviklet sig anderledes end man antog. Det har ikke vist sig, at han er en mand imod os. Endnu holder han sig tilbage i alle sager. Det drejer sig om at stabilisere Thüringens Kirke, således at Leich hurtigere finder sin position. For at det kan ske, må de progressive kræfter opgive deres afventende holdning og styrke Leich i hans stilling som biskop. Opgaven for de statslige myndigheder og alle kræfter i samfundet er at modarbejde alle grupper, som danner sig imod Leich".

W. Leich nåede som landsbiskop at opleve Tysklands genforening. I den anledning anbefalede han menighederne at ringe med kirkeklokkerne på genforeningsdagen d. 3. okt. 1990. Det blev heftigt kritiseret af grupper i Kirken, som stræbte mod en reform af DDR. (kilde: Wikipedia)

W. Leich gik på pension 1992.

Herefter var landsbiskopperne: Roland Hoffmann 1992-2001; Christoph Kähler 2001-2009.

D. 1. jan. 2009 blev Thüringens ev. luth. Kirke fusioneret med den Ev. luth. kirke i Kirkeprovinsen Sachsen (svarende stort set til delstaten Sachsen-Anhalt).

Denne nydannede Kirke har navnet: Evangelische Kirche in Mitteldeutschland (EKM).

Landsbiskop fra 29. aug. 2009 er: Ilse Junkermann (født 1957).

Bildtafel der Landesbischöfe

Wilhelm D. Reichardt,
Landesoberpfarrer 1921–1934;
vormals Generalsuperintendent
in Altenburg, Amtsbezeichnung
Landesbischof seit 1933

Martin Sasse,
Landesbischof 1934–1942

Hugo Rönck,
Präsident, 1943–1945

Dr. Moritz Mitzenheim,
Landesbischof, 1945–1970

Dr. Ingo Braecklein,
Landesbischof, 1970–1978

Dr. Werner Leich,
Landesbischof, 1978–1992

Roland Hoffmann,
Landesbischof, 1992–2001

Prof. Dr. Christoph Käbler,
Landesbischof seit 2001

Anvendt litteratur:

Hovedværket er følgende:

Thomas A. Seidel

Im Übergang der Diktaturen

Eine Untersuchung zur kirchlichen Neuordnung in Thüringen 1945–1951. Reihe Konfession und Gesellschaft, Bd. 29

Stuttgart: Kohlhammer 2004 | 38,00 €

Im Zentrum dieser Untersuchung stehen die Neuordnungsbemühungen der Thüringer Kirche und dabei die Frage nach politischen und theologischen Kontinuitäten und Diskontinuitäten, die das kirchenleitende Denken und Handeln im Übergang der Diktaturen bestimmt haben.

Die Zusammenbruchsgesellschaft vom Mai 1945, die Anfänge des Kalten Krieges und die Zweitstaatlichkeit Deutschlands, die Gründung einer "Evangelisch-Lutherischen Kirche in Thüringen" 1948, schließlich die Verabschiedung einer Thüringer Kirchenverfassung am 2. November 1951.

Besondere Aufmerksamkeit gilt dem Prozess der kirchlichen Entnazifizierung (Selbstreinigung) im Spannungsfeld von sowjetischer Besatzungsmacht und deutscher Verwaltung. Für diese entscheidungsreichen Jahre werden kirchenhistorische Weichenstellungen identifiziert, die den weiteren "Thüringer Weg" der

Landeskirche während der SED-Diktatur geprägt haben.
Dr. Thomas A. Seidel war bis 2004 Direktor der Evangelischen Akademie Thüringen und ist jetzt der Beauftragte der Ev. Kirchen bei Landtag und Landesregierung in Thüringen.

Forholdene i Thüringens Kirke i 1950-erne er beskrevet i følgende udgivelse:

Koch-Hallas, Christine

Die Evangelisch-Lutherische Kirche in Thüringen in der SBZ und Frühzeit der DDR (1945–1961)

Eine Untersuchung über Kontinuitäten und Diskontinuitäten einer landeskirchlichen Identität

Verlag : [Evangelische Verlagsanstalt](http://www.eva-leipzig.de)
Website: <http://www.eva-leipzig.de>

ISBN : 978-3-374-02687-6

Einband : Gebunden

Preisinfo : 48,00 Eur[D]

Seiten : 424 S.

Erscheinungsdatum : 23.06.2009

Aus der Reihe : [Arbeiten zur Kirchen- und Theologiegeschichte](#) 25

Die Thüringische Landeskirche ist bestimmt von einer ausgeprägten Vielgestaltigkeit. Sie besitzt auf Grund ihrer kirchenpolitischen Sonderposition, dem Ende der fünfziger Jahre eingeschlagenen „Thüringer Weg“, eine besondere Signifikanz. Die spezifischen Thüringer Verhältnisse implizieren die Möglichkeit, exemplarisch das Fortwirken kirchlich-theologischer Identitäten innerhalb einer Landeskirche über die großen Systembrüche von 1918, 1933 und 1945 hinweg zu beleuchten und danach zu fragen, welches Selbstverständnis sich die verschiedenen innerkirchlichen Gruppierungen bewahrten, wie sie kirchenpolitisch wirksam wurden und ob und wie sich ihre theologisch-kirchlichen Konzepte in einer veränderten gesellschaftspolitischen Umwelt wandelten. Auf der Basis umfangreichen Archivmaterials wird auch die Entwicklung des Verhältnisses zwischen Staat und Landeskirche in den fünfziger Jahren geschildert. In diesem Zusammenhang kommt ferner die Zusammenarbeit führender Thüringer Kirchenvertreter mit dem Ministerium für Staatssicherheit in den Blick.

Dr. Christine Koch-Hallas, Jahrgang 1968, studierte Politikwissenschaft und Germanistik an der Universität Mannheim. Nach Promotion und Tätigkeit als wissenschaftliche Mitarbeiterin am Lehrstuhl für Kirchliche Zeitgeschichte an der Universität Jena arbeitet sie als freie Autorin beim Raabe-Verlag.

Valgene af I.Braecklein og W.Leich er beskrevet i denne artikel af Dietmar Remy:

Sekt, Pralinen und echte Schildkrötensuppe. Die Versuche der DDR-Staatsorgane, der Kirchenleitung die Fortsetzung des ”Thüringer Weges” schmackhaft zu machen

som findes i følgende samlebind:

Thomas A. Seidel [Hrsg.] im Auftrag der Evangelischen Akademie Thüringen und der Gesellschaft für Thüringer Kirchengeschichte
Gottlose Jahre?

Rückblicke auf die Kirche im Sozialismus der DDR. Redaktion: Michael Beyer.
Herbergen der Christenheit, Sonderband 7
Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt 2002 | 16,80 €

Bestellung über
<http://www.eva-leipzig.de>

Dieser Sammelband bietet Beiträge und Quellenmaterial zum Weg der Evangelischen Kirchen in der DDR seit Kriegsende und unter den Bedingungen der "Diktatur der Arbeiterklasse".

Dr. Thomas A. Seidel war bis 2004 Direktor der Evangelischen Akademie Thüringen und ist jetzt der Beauftragte der Ev. Kirchen bei Landtag und Landesregierung in Thüringen.

Derudover er benyttet bidrag i følgende samlebind:

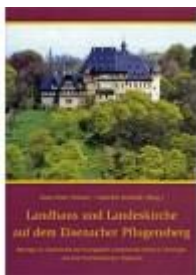
Thomas A. Seidel [Hrsg.] im Auftrag der Evangelischen Akademie Thüringen und der Gesellschaft für Thüringer Kirchengeschichte
Thüringer Gratwanderungen

Beiträge zur 75jährigen Geschichte der evangelischen Landeskirche. Herbergen der Christenheit, Sonderband 3
Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt 1998

Der Band befaßt sich mit der Geschichte der thüringischen Landeskirche in politisch dramatischen Zeiten. Unbekannte Aspekte kirchlicher Sozialarbeit während der Weimarer Republik kommen ebenso zur Sprache wie die deutschchristliche Bewegung in Thüringen und ihre aktiv antisemitische Ambitionen. Der Weg der Landeskirche nach 1945 wird ebenfalls thematisiert. Veröffentlicht werden zeithistorische Dokumente sowie eine Übersicht über Quellenbestände der Deutschen Christen in Thüringen zwischen 1933 und 1945 (Landeskirchenarchiv Eisenach).

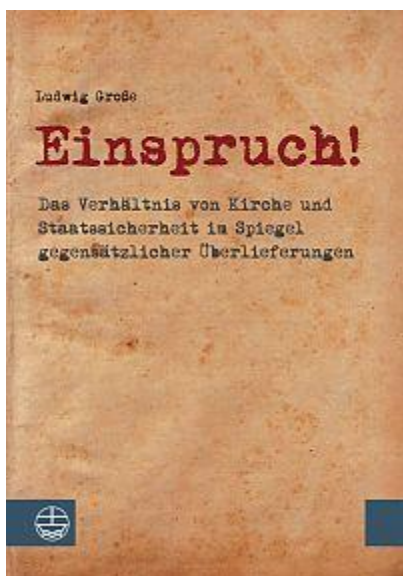
Fra Wartburg Verlag findes denne udgivelse fra 2006: (<http://www.wartburgverlag.net/>)

Landhaus und Landeskirche auf dem Eisenacher Pflagensberg **19,90 €**

Udgivelser fra Wartburg Verlag kan i DK bestilles på: www.lkg-va.de

Den nyeste udgivelse er denne:

[Download Cover](#)

Ludwig Große

Einspruch!

Das Verhältnis von Kirche und Staatssicherheit im Spiegel gegensätzlicher Überlieferungen

Zwanzig Jahre nach der Friedlichen Revolution bleibt der Quellenwert von Akten des ehemaligen Ministeriums für Staatssicherheit umstritten. Texte, die bis 1990 zur Zersetzung von Einzelnen und Familien geschrieben wurden, Leben zerstörten und die Menschenwürde missachteten, werden weiterhin in der politischen Auseinandersetzung missbraucht.

Dem stellt die Studie Vergleiche mit kirchlichen Quellen aller Ebenen und persönliche Erfahrungen aus einem von 1961 bis 1989 überwachten Leben entgegen. Sie entschlüsselt Sprachregelungen des MfS, bringt neue Argumente zu Gehör und widerspricht einem leichtfertigen Umgang mit den Akten. Eingeklagt wird ein seriöser Umgang mit dem vergifteten und vergiftenden Erbe der Staatssicherheit.

Mit einem Geleitwort von Landesbischof Dr. Christoph Kähler.

ZUM AUTOR

Ludwig Große, Jahrgang 1933, studierte von 1951-1956 Theologie an der Friedrich-Schiller-Universität Jena. Ab 1970 war er Superintendent in Saalfeld und danach Dezernent für Ausbildung und Erziehung in der Evangelisch-Lutherischen Kirche in Thüringen. 1998 wurde er emeritiert.

Seit 1958 stand Große unter aktenkundiger Kontrolle des Ministeriums für Staatssicherheit der DDR und sollte durch drei »Operative Vorgänge zersetzt« werden.

2009, 776 Seiten, Hardcover
15,5 x 22 cm
ISBN 978-3-374-02713-2

38,00 EUR (inkl. 7 % MWSt. zzgl. [Versand](#))

Endvidere er følgende udgivelse brugt:

Erich Stegmann:

[Der Kirchenkampf in der Thüringer evangelischen Kirche 1933-1945.](#)

Ein Kapitel Thüringer Kirchengeschichte. 135 Seiten, Evangelische Verlagsanstalt 1984

Ikke alle de ovennævnte titler indgår i de tyske boghandleres aktuelle sortiment. Titlerne kan søges og evt. erhverves gennem følgende Antikvariat-sammenslutninger i Tyskland:

www.zvab.de

www.antbo.de

www.abebooks.de

www.booklooker.de

www.antiquario.de

www.prolibri.de

www.comenius-antiquariat.com

Der er også den mulighed at benytte følgende link:

<http://www.ekmd.de/geschichte/geschichteekm/geschichteelkth/> - hvor der findes historiske oplysninger og yderligere links.